

3.50 ✓

ERLIV SEARD

*Det gjelder
Europa*

Forlaget for Tjenesten
København 1941

København

FORLAGET AV

W. H. HANSEN & CO. IN KØBENHAVN

1941

EILIV SKARD

*Det gjelder
Europa*

*Inntrykk fra Tyskland
høsten 1948*

2. opplag

FORLAGT AV
H. ASCHËHOUG & CO. (W. NYGAARD)
OSLO 1949

Forord

I siste halvdel av oktober deltok jeg etter innbydelse i Moralsk Opprustningskampanje i Tyskland. Inntrykk fra denne reisen er samlet på de følgende sider. Det sier seg selv at det ikke har vært tanken her å gi noe fullstendig bilde av Tyskland idag, i så fall måtte jeg ha skrevet også om mange andre ting — tildels spørsmål som jeg ikke har det nødvendige kjennskap til. Jeg har villet fortelle hva jeg selv har opplevd, og gjennom dette har jeg villet peke på det arbeid som etter min og manges mening betegner den løfterikeste faktor i dagens situasjon.

Oslo, i november 1948. E. Sk.

Et folk søker en idé	9
«Ånden fra Caux»	15
Hva vil MRA?	27
«Teatrets renessanse»	33
Gestapo-rapporten	43
Håp mellom ruiner	49
«Alt kan bli annerledes»	57

Et folk søker en idé

I.

På den svære flyplassen utenfor Frankfurt letter og lander fly hvert øyeblikk. Det gjelder trafikken på Berlin, med 4 minutters mellomrom går tungtlastede fly mot øst. Oppholdet på bakken er redusert til et minimum, effektiviteten drevet til det ytterste.

Her foregår kampen om Berlin for våre øyne. Men kampen om Berlin er kampen om Europa.

I dette gigantiske spill synes Tyskland slett ikke å bety noe, det kan synes som om det er en ren tilfeldighet at kampen foregår på tysk jord, i det avmektige, avvæpnede Tyskland.

Men det er et feilaktig inntrykk. Tyskland er ikke bare geografisk Europas sentrum, ikke bare oppmarsjområdet i de store makters kamp, det er i den ideologiske krig både slagmark og innsats.

Tiden står ikke lenger stille i Tyskland. Etter valutareformen arbeides der med en ny intensitet. Det kan neppe være tvil om at landet økonomisk er på vei oppover — hvor raskt, derom må sakkyndige uttale seg. Like sikkert er det at de 50 millioner mennesker i de vestlige soner før eller senere vil finne sin politiske linje, sin idé.

Sterke ideologier kjemper om Tyskland, om ungdommen og om arbeiderne. Og hvilken ideologi det dynamiske tyske folk tilegner seg, hvilke mål det setter seg — det kan bli avgjørende for Europa. Mer enn en gang har Tysklands valg av idealer vært bestemmende for Europas skjebne.

Mange har prøvd å gi et bilde av Tyskland etter krigen, vi har fått høre om ruiner og tiggende barn, om svartebørs, fraternisering og prostitusjon, og om den begynnende oppgang etter valutareformen. Men det viktigste, det mest skjebnesvangre som foregår i Tyskland idag, er den ideologiske kamp.

Og den kan ikke være oss likegyldig. Mange ting gjør det vanskelig for oss å finne en saklig innstilling til problemet Tyskland, både gammelt hat og ny sentimentalitet kan gjøre synet uklart, og begge disse følelser kan fremdeles få rikelig næring, ikke minst når en reiser i Tyskland og avvekslende blir mint om fedrenes synder og stilt overfor barnas elendighet. Men vi må ikke la oss forblinde hverken av det ene eller det annet. Det gjelder noe mer enn Tyskland. Det gjelder Europa. Å ignorere problemet Tyskland ville være selvmorderisk dårskap.

II.

Det er ofte blitt sagt at Tyskland idag lever i et ideologisk *vacuum*. Det er sant. Men i virkeligheten kan ordene passe på hele det demokratiske, vestlige Europa.

Demokratiet sitter der med alle de gode og riktige idéene. Vi er overbevist om at demokratiet er den beste statsform. Likevel er demokratiet blitt drevet over på defensiven, truet av totalitære ideologier som vi hater og avskyr, men som har den styrke at de — med alle sine djevelske, destruktive idéer — forplikter mennesker, engasjerer deres krefter og mobiliserer deres lidenskaper og får dem til å handle og marsjere — om det så er mot avgrunnen.

Forutsetningene for dagens idékamp ligger i de siste mannsaldres historie.

Det 19. århundre skapte en veldig omveltning, i samfunnets liv og i menneskenes sinn. Lettest er det å se følgene av den store industrielle revolusjon, folkeflukten fra landsbygdene, storbyenes glans og elendighet, kapitalisering og proletarisering. Store menneskemasser ble sosialt rotløse. De ble også åndelig rotløse, idet den materialistiske stormflod brøt den kristne tros makt over menneskene. Men mennesket må ha et fotfeste, det må ha en idé og et mål. De store ideologier lovte å fylle tomrommet i menneskets sinn. Alle hadde de det samme grunnpreg: maktdyrkelse og moralsk relativisme. De var dypt materialistiske, for de vurderte mennesket lavt og makten høyt — ve de overvunne! De fornektet all absolutt moral, moralbudene var bare uttrykk for en klasses eller en rases interesser. Så gjorde de klassekampen bitrere og imperialismen mer hensynsløs, og de styrtet verden ut i den totalitære krig.

Fordi disse forferdelige makter kan appellere til så mange av menneskets dårlige egenskaper, derfor går

diktaturet frem, enda vi alle hater det, og derfor forbedes krig, enda vi alle avskyr den.

Mange demokrater nekter å se vår tids situasjon som den er. De lever fremdeles i de uforpliktende synspunkters periode, og nekter å se at vi er gått inn i en tid med et annet klima. Vil vi tenke realistisk, kan vi ikke komme utenom disse spørsmålene: Kan demokratiet skaffe seg en rustning slik at det kan ta kampen opp mot tidens ideologiske panserkolosser? Kan demokratiet gjøre sine gode tanker og teorier om til en forpliktende livsform, en *ideologi* som fenger og forener og gir ungdommen en plan og en lidenskap?

III.

Disse spørsmålene er etter krigen blitt aktuelle bl. a. for mange av de beste menn i Tyskland. Det var menn som i Hitler-tiden dels hadde sittet i fengsel, dels var gått under jorden, og som idag innehar ledende stillinger. Men de hadde lite av håp, og de hadde ingen plan. Mange av dem fant både et håp og en plan da de kom til verdenskonferansen for Moralsk Opprustning (MRA = Moral Re-Armament) i Caux-sur-Montreux i Schweiz. De lærte et sant demokrati å kjenne, i teori og i praksis. De så noe nytt som de ville bringe til Tyskland.

„Ånden fra Caux”

I.

Der har vært skrevet meget i verdenspressen om *Caux*, for av alle de journalister som har besøkt stedet i de siste årene, er der neppe mange som har reist hjem uten å ha mottatt sterke inntrykk. De har skrevet om den vidunderlige beliggenheten og den betagende utsikten over den blå Genfersjøen og de skinnende Alpetoppene; de har fortalt eksempler på den makeløse offervilje som har gjort «Caux» mulig, og de har prøvd å gi et inntrykk av ånden i dette klasseløse samfunnet, i dette huset som har mange hundre innbyggere fra alle verdens land og som likevel er et hjem — *a house with a home inside it*. Journalister som har referert fra utallige kongresser, har uttrykt sin uforbeholdne undring over denne konferansen hvor mennesker ikke møtes for å konstatere sin uenighet eller skjule sin uenighet bak intetsigende kompromisser, men hvor statsmenn og vanlige mennesker stiller seg inn under absolutte moralske krav som gjør at de først må forandre seg selv og dernest sin politikk og sitt virke.

En sannferdig skildring av Caux må først og fremst gi uttrykk for at dette stedet har en klar, realpolitisk hensikt. Det ble skapt etter krigen, som et samlings-

sted og et treningssentrum for Moralsk Opprustnings verdensomfattende arbeid. Ansvarsbevisste mennesker i Schweiz følte at deres land, som hadde sloppet å dras inn i krigen, hadde en oppgave å fylle i fredens tjeneste. Våpenkrigen var slutt, men idékrigen fortsatte med økt voldsomhet. Og fred og frihet kan ikke skapes bare gjennom institusjoner.

Det gjelder å gi ny kraft til den ånd og de grunn sannheter som engang gjorde Europa til den kristne kulturs vugge og verdens sentrum. Det gjelder å skape et lag av mennesker med full ideologisk klarhet. Det gjelder å utarbeide, gjennom liv og tenkning, en ideologi som kan gi freden og friheten en moralsk rygg-rad.

II.

Siden sommeren 1946 har mennesker fra alle land møttes i Caux. Av de over 5 000 mennesker (fra mer enn 50 land) som oppholdt seg der i løpet av sommeren 1947, var ca. 100 riksdagsmenn (således 19 fra Storbritannia, 26 fra Italia), samt 11 ministre. Fra de britiske kullgruver kom nær 100 arbeidere, der kom fagforeningsledere og store delegasjoner fra industrielle bedrifter i England og Sverige, Schweiz og Frankrike. Der kom, tildels i offentlig oppdrag, representanter fra forsvarsmakten i mange land, bl. a. en rekke generaler.

Her kom menn fra forskjellige kirkesamfunn og konfesjoner, også den katolske kirke, og fant en plattform for samarbeide. Her møttes representanter for folk som hadde vært skilt ved det mest glødende hat,

og fant felles mål som kunne forene dem. Her ble bygget bro over de dypeste sosiale motsetninger, en representant for fransk storindustri som Robert Tilge reiste hjem til Frankrike sammen med Irène Laure, tidligere leder av de franske sosialistiske kvinners liga, for å samarbeide i den sosiale forsonings ånd. Og engelske gruvearbeidere og deres tillitsmenn kunne fortelle om hvordan den nye ånd som MRA hadde skapt i deres gruver, hadde ført til at streiker ble hindret, at skoftprosenten sank og at produksjonen steg.

De 14 medlemmer av Sambandsstatenes kongresskomité, Mundt-komitéen, som reiste i Europa for å undersøke mulighetene for hjelp til den gamle verden, kom til Caux i fjor sommer. For første gang har jeg følt håp om at Europa kan gjenreises, uttalte lederen ved avreisen.

III.

En av de menn som gjorde det sterkeste inntrykk i Caux sist sommer, var Fred Copeman. Han hadde i sin tid deltatt i et stort mytteri i den britiske flåte, han hadde vært fire ganger i fengsel for sin virksomhet som organisator av de arbeidsløse i London, og han deltok på fremtredende måte i den spanske borgerkrig. I MRA fant han en idé som var større enn alt det han før hadde kjempet for. Den revolusjonerte hans liv og hans oppfatning. I en bok med titelen «Reason in Revolt», som nettopp er utkommet, gir han sitt levnetsløp og sitt nye syn.

Fred Copeman uttaler:

«For å kunne beseire krefter som er så sterke og har så dype røtter som kommunismen, må vi tro på noe som er sterkere enn den menneskelige natur. Med mindre arbeiderbevegelsen i Moralsk Opprustning finner den ild som i sin tid skapte den, vil den gli ut av historien — skubbet ut, enten av det ytterliggående høyre eller det ytterliggående venstre. Disse fem dagene i Caux har for meg betydd den største kamp i mitt liv, og den har jeg ført med meg selv. Jeg har hos mennesker her sett ting jeg ikke har sett utenfor denne bevegelse. Dere har den ild som den gamle arbeiderbevegelse hadde, og som kommunistene har.»

«Der er intet land i verden som kan ignorere MRA's ideologi idag. Kommunistene i Russland er mer interessert i MRA enn i noe annet i Europa . . . Den krig som pågår idag, er en krig mellom ideologier. Det er bare to grupper av mennesker som synes virkelig å forstå det: nemlig den kommunistiske internasjonale og Moralsk Opprustning . . . MRA er for meg en tro som jeg kan gi alt for. Jeg er viss på det, særlig fordi jeg nå for første gang starter på det rette punkt — nemlig med meg selv.»

IV.

På et sted hvor så dyptgående forvandling kunne foregå og så store problemer løses, måtte det være naturlig også å ta opp problemet Tyskland.

Tysklands stilling etter krigens slutt kan karakteriseres i få ord. Landet var militært knust, det var

politisk sønderlemmet, oppdelt i mange land, og det var økonomisk lemlestet; og til dette kom at Tyskland var hatet og foraktet av hele den siviliserte verden.

Men et slikt land i sentrum av Europa var en fare. Et svakt Tyskland er et lett bytte for destruktive ideologiers propaganda. Og hvis Tyskland blir økonomisk sterkt igjen, vil det være en trussel mot hele verden — hvis ikke tyskerne først har fått en helt ny innstilling.

En realistisk betraktning måtte tilsi å ta dette problem opp, nøkternt og usentimentalt.

Et første forsøk ble gjort sommeren 1946, idet noen få tyskere, vesentlig folk som hadde gitt klare beviser for sin holdning i krigens år, kom til Caux. Jeg minnes blant dem et av de edleste og samtidig hardest prøvde mennesker jeg kjenner. De allierte militærmyndigheter hadde gitt sin fulle tilslutning; der blir sitert en uttalelse av general Clay som går ut på at «i Caux lærer tyskerne det de trenger å lære». Det følgende år kom en betraktelig større kontingent, og sommeren 1948 kom ialt ca. 500, det største antall tyskere som samlet har reist til utlandet etter krigens slutt. For å gi et inntrykk kan det nevnes at fra Nordrhein-Westfalen kom bl. a. ministerpresidenten, arbeidsministeren, finansministeren, ernæringsministeren og sosialministeren, presidenten for det parlamentariske råd, presidenten for det økonomiske råd, landspresesjefen samt en rekke arbeidere, direktører og fabrikanter.

V.

Der foreligger en rekke uttalelser fra de tyske ledere som var i Caux. Av disse uttalelser fremgår tre ting.

For det første har tyske statsmenn i Caux overfor et publikum fra hele verden talt åpent ut om sin del i Tysklands forferdelige skyld mot menneskeheten. Mange av dem kunne ha henvist til at de hadde arbeidet mot Hitlers regime, men de har like fullt følt seg medskyldige i sitt lands forbrytelser. Dr. Erwin Stein, undervisningsminister i Hessen, som selv hadde mistet sin hustru under Gestapos hender, uttalte: «Gjennom mange år har det tyske folk prist, støttet og forsvart en politisk illusjon. Resultatet var endeløs lidelse for Europa og verden — og skylden er Tysklands.» Han tilføyde: «Vi tyske kristne har overfor Gud en meget personlig følelse av skyld.»

Slike uttalelser brøt isolasjonen, der ble skapt et fellesskap tvers over gamle motsetninger.

Og så kunne tyske ledere sammen med menn fra andre land begynne å planlegge hvordan de skulle gi Tyskland den nye demokratiske tankegang som de så demonstrert i Caux.

Og her kan det være grunn til å anføre noen uttalelser.

Den tidligere ministerpresident i Hessen, dr. Karl Geiler, nu professor i folkerett ved universitetet i Heidelberg: «For å skape trygghet i verden trengs en revolusjonerende forvandling av mennesker. Ånden fra Caux kan gjøre dette. Det er den eneste vei til redning for oss.»

En annen jurist, professor dr. Peters i Berlin: «Moralsk Opprustning vil gi det tyske folk en kristen ideologi, som kan gjøre dets lidelser om til en legende og samlende kraft. Tyskland er et tragisk eksempel på hva som skjer med et folk når det forlater kristendommen.»

Økonomiministeren i Süd-Württemberg, professor Wildermuth: «Ennu før ruinene fra krigsårene er ryddet bort, er vi atter slagmark for kampen mellom de to ideologier, en kamp som idag enda føres med propaganda og stemmesedler og kanskje allerede i morgen med andre våpen. Vi har her i Caux opplevd svaret: der fins broer over den strøm av blod og tårer som skiller oss fra så mange andre folk. Og jeg vil love at jeg vil gjøre alt som står i min makt for å støtte MRA's arbeide.»

«MRA er svaret for Tyskland,» sa den bayerske riksdagspresident, dr. Michael Horlacher.

VI.

En nærliggende tanke var det å søke å gi den tyske almenhet del i ideene fra Caux. Allerede mens de var i Caux, sommeren 1947, begynte en del tyskere å utarbeide en liten håndbok «som kunne kalle til live virkelig demokrati i Tyskland». Det var politikere, fagforeningsledere, journalister o. a.

Utover høsten vokste boken fram. Titelen ble en setning som er blitt brukt utallige ganger som uttrykk for den almene misnøye: «Es muss alles anders werden»

— alt må bli annerledes, og den lille boken skal vise at alt *kan* bli annerledes, under den forutsetning at tyskeren selv, den vanlige Hans Schneider, gjennomgår en dyptgripende forvandling, slik at han i sitt eget daglige liv praktiserer de prinsipper som er grunnleggende for rett og frihet. En gave fra Sverige — 100 tonn papir — gjorde det mulig å sende boken ut i et meget stort opplag, den første million er allerede gått ut.

Lord Pakenham, den engelske minister for de tyske spørsmål, uttalte om den lille boken at den gir uttrykk for den ånd som Tyskland, ja alle folk, trenger å vise.

Det kan være verdt å nevne at denne boken, som altså er et produkt av tysk tankearbeid, nå er oversatt til japansk og således kommer til å få en oppgave i et land som nettopp den tyske militarisme har ført på avveier ved sitt fordervelige eksempel. Det vil antagelig bli første gang i vår tid at tyskere har kunnet bidra positivt til å fremme en demokratisk utvikling i et annet land.

VII.

Men skal en nå de brede lag i et folk, da fins der midler som er mer virkningsfulle enn trykksverten. I det inspirerende miljø i Caux, hvor så mange evner løstes, var der også skapt nye våpen i idéenes kamp — musikk, sang, skuespill . . . Musikkrevyen «Den gode vei» (The good Road) var i det siste år blitt spilt i Sambandsstatene, bl. a. for en stor del av kongressens

medlemmer, og senere i Schweiz, etter offisiell innbydelse. Den var et ideologisk våpen som burde komme til anvendelse nettopp i Tyskland.

I september måned innbød en rekke ledende tyskere i vestsonene MRA til Tyskland, idet de anmodet om at «Den gode vei» måtte bli spilt i de større byer i Syd- og Vest-Tyskland. Det bør nevnes hva senator Cain (Washington), en av Statenes betydeligste yngre politikere, i den anledning skrev til general Lucius Clay: «Som borger, som skattebetaler og som senator kjenner jeg ikke noen bedre pengeanvendelse i denne tid enn å la hver eneste tysker se MRA's skuespill.»

Invitasjonen ble mottatt. I de første dager av oktober dro et internasjonalt lag på 250 personer i biler og busser inn i Tyskland fra Schweiz. Det var den største flokk sivile utlendinger som etter krigen hadde dradd inn i Tyskland. Det var en «invasjon etter anmodning», som en journalist uttrykte det, foretatt i intimt samarbeide med de allierte myndigheter.

«Spre ånden fra Caux!» hette det i den tyske innbydelse.

I.

Jeg har hatt høve til å være tilstede ved flere av de konferanser hvor laget fra Caux har møtt Vest-Tysklands ledende politikere og journalister. Disse konferansene, som vesentlig har bestått av en masse spørsmål, har vært uhyre lærerike — for den som ønsker å vite hvor Tyskland står idag. Politisk er to grupper dominerende, det sosialdemokratiske og det kristelige parti. Om sosialdemokratene — dem jeg har truffet — må jeg si at de *ikke* har bestyrket det tradisjonelle inntrykk at tysk sosialdemokrati kort og godt kan karakteriseres med ord som byråkratisk partimaskineri og stivbent marxisme.

Sterkt fremtredende, når en taler med tyskere, er unektelig pessimismen, krigsfrykten og håpløsheten. Men det er bare den ene side. En møter også en klar forståelse av faren ved det ideologiske *vacuum* og nødvendigheten av å fylle det. Mange av de sosialdemokrater jeg har talt med, ungdomsledere, pressefolk, ministre, ser klart at det Tyskland trenger hvis demokratiet skal slå rot, er en forpliktende demokratisk ideologi. Og de forstår verdien av det Moralske Opprustning kan bringe.

Men hva er MRA?

II.

Kanskje det første som bør svares, er følgende: der skjer av og til noe *nytt* i historien, noe som vi ikke med en gang kan definere eller rubrisere. MRA er en ny faktor — ikke en organisasjon, ikke en forening, ikke en teori, ikke engang en «bevegelse», men en ny livsform, en revolusjon, en renessanse.

Og en kunne svare ved å vise til det arbeidslaget som vil bringe denne renessanse til verden. De 250 kvinner og menn som i oktoberdagene dro inn i Tyskland, representerte i alt ca. 20 nasjoner. Der var folk fra Burma og Finnland, Australia og Frankrike, Italia og Syd-Afrika, India og England, Amerika og Skandinavia (bl. a. 10—12 norske gutter og piker); fra det fjerne Østen kom endel japanere, de første som etter krigen kom til Tyskland. Alle klasser er representert i denne flokken, her er jurister og skolefolk, arbeidere og forretningsmenn, journalister og studenter. Her er mennesker som har stått på hver sin side både i våpenkampen og i klassekampen, men som idag står sammen i en kamp som går på tvers av alle tradisjonelle frontlinjer.

En av mine venner gir svaret ved å fortelle om seg selv: Under krigen ble noen av mine beste venner skutt av tyskere. Jeg satt selv et par år i tysk fengsel. Idag bor jeg i en tysk familie, og vi planlegger hvordan vi en gang for alle kan gjøre en slik krig umulig. Det er et Guds under — og det er MRA.

Og slike ting kan de fortelle alle sammen.

Da har vi kanskje den rette bakgrunn for hva en annen svarte:

Vi lever i en ideologisk tid. Ideer forandrer historien. Et folk må ha en idé. Et folk uten en idé går til grunne. Et folk med en gal idé er en fare for verden. Menneskene får ikke fred og rettferdighet før de gale idéer er blitt beseiret av en overlegen idé.

MRA er en ideologi, en forpliktende livsform — over rase og parti, klasse og personlige interesser eller synspunkter. Det er en ideologi som forener i stedet for å splitte, som leger vanskeligheter i stedet for å utnytte dem, som skaper et klasseløst samfunn i stedet for klassekamp, som vil at alle klasser skal forandre seg i stedet for at en skal herske over de andre. Det er det nye svar på verdens problemer, for det bringer inn en ny faktor: en ny mennesketype — mennesket som lever under Guds ledelse.

Meget enkelt er det svar som ved en annen anledning ble gitt av ministerpresidenten i Württemberg-Baden, dr. Reinhold Maier: «Europa står idag overfor det spørsmål: lar den kristne etikk seg anvende som svar på det praktiske livs problemer? Dr. Buchmans arbeid har vært å oversette den kristne etikk til en ideologi for demokratiet.»

Og en uttalelse fra Paul G. Hoffmann, administrator for Marshall-hjelpen, gir det rette perspektiv. Han sa, henvendt til representanter for Moralsk Opprustning: «Dere gjør for verden på det ideologiske felt det som Marshall-planen gjør på det økonomiske felt.»

III.

I Frankfurt am Main ble det for en gangs skyld tid til å se seg litt om. Det har sin interesse å se en tysk by idag — og sammenligne med fortiden.

Frankfurt var i gamle dager en vakker by. Idag har den unektelig stygge flerrer i ansiktet. Særlig har Altstadt fått en hard medfart. Paulskirche med sine minner fra frihetsåret 1848 må støttes opp fra alle kanter, Domen er sterkt beskadiget og Goethe-Haus ligger i ruiner.

Jeg stanser opp ved en stinkende, grønskefylt dam. Dette må en gang ha vært et meget vakkert anlegg, idag er der bare ugress og villniss og heslige husrester. Men der borte er der noe som er uskadt: fra en sokkel griner en irrgroenn byste ut mot elendigheten.

Schopenhauer!

Han fikk rett, den gamle pessimist, tenker jeg og går videre. Som student slukte jeg hans samlede skrifter.

Men Schopenhauer fikk ikke rett. Han tok feil, sammen med hele sitt selvtilfredse århundre som han hånte så bittert. Tross all sin pessimisme faller den store filosof selv inn under den dom som en av hans samtidige felte om tidens åndsmenn: Dere skjønner ikke den rolle djevelen spiller i verden.

Derfor kunne han heller ikke vise menneskene den gode vei.

„Teatrets renessanse”

I.

Tysklands bombede byer har gitt den ideologiske revy «Den gode vei» en strålende mottagelse. Kveld etter kveld er den blitt spilt, for overfylt hus, først et par dager i München, så i Stuttgart, dernest i Frankfurt, endelig i Ruhrdistriktet, hjertet av Tysklands industri, i Essen og Düsseldorf. Ved premieren i München var der, etter hva journalister forteller, samlet det mest representative publikum som har vært sett i Bayerns hovedstad etter krigen, og slik har det vært alle steder: ledende politikere, arbeidere og fagforeningsfolk, professorer og forretningsfolk, flyktninger fra østsonen, fanger fra konsentrasjonsleirene — et tverrsnitt av Tyskland idag.

Uforglemmelig var forestillingen i Essen. Vi hadde kjørt kilometer etter kilometer gjennom ødeleggelsens vederstyggelighet, og ikke sett annet enn spøkelsesaktige husskjeletter, enorme grushauger og et virvar av forvridde stålstenger — dette var en gang Krupp! Lokalet var primitivt, men for en forsamling! Det var mennene fra gruvene, arbeidere og foreningsledere, 1 000 mann representerende i alt 150 tyske gruver.

II.

Hvor meget forstår folk av denne revyen? Den spilles på engelsk, ovenikjøpet på et engelsk som er sterkt preget av amerikansk slang. Men det er ikke vanskelig å se at stykket har tak på publikum, selv de som ikke skjønner et ord av det som sies på scenen, oppfatter innholdet og gangen, de gripes av musikken og de forstår ansiktens tale. Forstår dere? spør jeg et par arbeidere som sitter ved siden av meg. Javisst forstår de — die Gesichter, die leuchtenden Gesichter!

Det er sant at disse ansiktene lyser. En slik skuespillertrupp har vel aldri opptrådt på en scene før. Her er frihet, fremfor alt frihet fra prestisjehensyn og konkurranseånd, her er naturlighet og umiddelbarhet, her er full villighet til å utlevere seg, gi alt gjennom det som sies og det som synges — og samtidig villighet til å være anonym. Mange av disse unge ansiktene måtte være et funn for enhver scene — og for ethvert revyteater.

Men så har de også et miljø — et miljø hvor evner løses og frigjøres, hvor alminnelige mennesker får mot til å gjøre ualminnelige ting. Og så har de en skolegang bak seg! En historiker kan ikke unngå å spørre seg selv: hvor i menneskehetens historie finnes maken til den skolegang de får, disse unge mennesker som har satt alt til side for å være med og bringe budskapet om enhet og samarbeid til en verden i kaos og innbyrdeskrig? En søker etter paralleller og kommer til å tenke på den opplæring som mange sterke nasjoner

— helt siden spartanerne — har gitt sine vordende ledere. Men sammenligningen halter, for det var en oppdragelse som i høy grad var preget av en enkelt herskerklasses idealer, mens disse unge mennesker vokser opp i — og øves i å realisere — det klasseløse samfunn.

De representerer for meg det største menneskelige aktivum vår tid eier, og den edleste mennesketype jeg har møtt. De lever det rikeste og mest spenningsfylte liv, og de vil en gang kunne si som en greker som hadde opplevd en av historiens store omveltningstider: «Det vi har opplevd, vil kommende tider kalle even-tyr.»

Etter en forestilling i Schweiz, like før laget dro til Tyskland, kom der en mann med en gave, et bidrag til arbeidet. Han kjente Tyskland, og han ville gjerne bidra til «at også tyske piker kunne få ansikter som skinnet av slik renhet og glede».

III.

«Den gode vei» er en moralitet, fremført med den moderne sceneteknikks virkemidler i toner og belysning. Den første del består av en rekke scener fra dagliglivet — bl. a. en industriscene som på en meget anskuelig måte avslører de oppløsende krefters virksomhet og demonstrerer samarbeidets og fellesskapets verdi — glimrende propaganda for økt arbeidsinnsats, ville noen si. Annen del viser hvordan et vanlig menneske, Mr. Anyman, finner «den gode vei» gjennom livet.

Om «Den gode vei» som kunst foreligger der en uttalelse fra litteraturhistorikeren professor Theophil Spoerri i Zürich, en fin estetiker og en fremragende kjenner av romansk litteratur. Da revyen for noen uker siden ble spilt i Zürich, talte Spoerri, som f. t. er rektor ved universitetet i Zürich, fra scenen før forestillingen. Han talte om «teatrets renessanse»:

Der utgår en eiendommelig virkning fra denne musikkrevy. En blir trukket inn i en rekke brokete bilder med henrivende sanger og danser, en serie komiske og idylliske, demoniske og visjonære scener, hvor en snart må le over seg selv, snart forferdes over seg selv. Og ut fra fortidens dyp trer der frem en vei som åpner adgangen til fremtiden.

Men legg merke til spillet, til ansiktene! Alle disse lyse ansiktene, et speil av de forskjelligste nasjoner, taler samme språk, uttrykker troen på en ny verden. Likesom håndverkerne i middelalderen i sine geistlige spill fremstilte forløsningens mysterium, således legemliggjør hver av disse to hundre medspillende den hemmelighetsfulle hendelse som heter livsforvandling. Den som forstår det hemmelige språk som klinger gjennom de moderne former, for ham blir stykket mer enn et skuespill, hvor han bare står som tilskuer, han opplever det som et mysteriespill i moderne form, hvor skuespillere og tilskuere begge er med og tar del i handlingen. Teatret er ikke mer et drømmespill, en flukt fra den trykkende hverdag, men opplevd virkelighet, og fra denne virkelighet utgår en kraft som kan forvandle verden.

En forstår at en ledende teatermann etter å ha sett dette stykket uttalte at her var det gått i oppfyllelse det som han hadde arbeidet henimot i årtier.

IV.

«Teatrets renessanse» — det kan synes å være sterke ord når det gjelder et dramatisk eksperiment som er iverksatt av folk som ikke er fagmenn. Når en har sett stykket — helst flere ganger — vil en måtte gi professor Spoerri rett. Og er det ikke på denne vei en renessanse må komme? Lyseffekter og tekniske virkemidler kan ikke alene skape noen virkelig fornyelse av teatret, det kan alene en stor idé, legemliggjort i mennesker som har en begeistrende og inspirerende tro, en hel overbevisning og — en overveldende opplevelse. De unge mennesker som spiller «Den gode vei», har i sitt eget liv erfart at de enkle kristne sannheter som ligger til grunn for Moralsk Opprustning, er livgivende, livsfornyende, scenen er for dem ikke en sjanse til personlig suksess eller selvutfoldelse, men et middel til å fortelle mennesker viktige sannheter. Disse unge mennesker har intet å gjøre med den selvopptatte artist, de minner mer om middelalderens fromme som forberedte sitt kunstnervirke ved bønn og faste.

V.

«Den gode vei» er i første rekke et våpen i idékampen. Alt i denne revyen tjener en bestemt hensikt: å klargjøre en ideologi. Revyen er blitt til ved samarbeid mellom mange, og der ligger et stort tankearbeid bak den. Men grunntanken er meget enkel. Der finnes absolutte verdier i tilværelsen. Etter dem skal vi innrette vårt liv, og etter dem skal vi forvandle vårt liv. For mennesket trenger en stadig, daglig forvandling. Forvandling er menneskets dypeste behov og Guds største gave.

Aldri har jeg på en scene sett klarere fremstilt den enkle sannhet: forbannelsen ved å sitte og kritisere de andre, stå på avstand, være uforpliktet, uengasjert — og på den andre siden den besettende glede ved å være med, sette alt inn, våge. Disse unge menneskene har vågd noe, mange av dem har satt alt inn. Derfor kan de også stille den revolusjonerende utfordring til alle mennesker. *Are you there?* synger koret: er du der, er du med — i kampen for retten og friheten, er du med hele dagen, i hjemmet og skolen og fabrikken — *Are you there?*

VI.

«Spre ånden fra Caux! Hjelp oss til å gi Tyskland nytt håp!» Det var det de ønsket, de som inviterte «Den gode vei» til Tyskland. Innbydelsen var undertegnet av alle regjeringsmedlemmene i Nordrhein-Westfalen, av en rekke regjeringsmedlemmer i Württemberg-Baden

med ministerpresidenten i spissen, av ministerpresidenten og mange ledende menn i Bayern; og til disse kom en rekke statssekretærer, borgermestre og journalister. Etter premieren i München talte den nåværende ministerpresident, dr. Hans Ehard, og etter ham hans politiske motstander, sosialdemokraten dr. Högner, den tidligere ministerpresident. I Stuttgart talte ministerpresidenten dr. Maier ved mottagelsen. Da stykket ble spilt i Frankfurt, sto rektorene ved universitetene i Frankfurt, Marburg og Heidelberg som innbydere. I Düsseldorf arbeidet laget fra Caux i nærmeste forbindelse med landsregjeringen; ministerpresidenten, dr. Karl Arnold, talte ved forestillingen.

Karl Arnold er den mann som etter vanlig mening vil bli den første president i den nye tyske veststat. I den tale han sist i oktober holdt ved 300-årsminnet for Westfalerfreden, prøvde han — som en korrespondent skrev — å slå bro over århundrers hat mellom Tyskland og Frankrike. Om det skal lykkes, om Tyskland skal vinne sine naboers tillit og bli en positiv kraft i Europa — det beror på utfallet av den idékamp som Karl Arnold og hans regjering åpnet da de innkalte MRA til sitt land.

VII.

Det er sikkert noe enestående i historien at regjeringen til et folk som er slått og knust, offisielt innkaller representanter fra de nasjoner som holder landet besatt — med den hensikt at de skal bringe folket en ny ideologi. En invasjon etter anmodning er noe ene-

stående. Men den foregår da også under ganske enestående omstendigheter.

De tyske statsmenns innkallelse av «Den gode vei» betyr at Tysklands beste menn idag ser det som en oppgave av første viktighet å skape en åndelig og moralsk basis for demokratiet. Det kom klart frem i deres taler — sammen med en dyp takknemlighet overfor den mann som har begynt det verdensomfattende arbeid for Moralsk Opprustning. Det kan være grunn til å sitere hva ministerpresidenten i Württemberg-Baden, dr. Reinhold Maier, sa ved mottagelsen i Stuttgart:

«Det er uunngåelig at samtiden søker å innregistrere en mann som dr. Frank Buchman et eller annet sted, anbringe ham i et eller annet system. Men han er for universell til at det kan lykkes . . . For oss er menneskevennen Frank Buchman på denne hans reise gjennom Tyskland først og fremst en politisk realitet. En ting er sikker og kan ikke betviles: Ingen, intet menneske i verden har siden krigen sluttet, gjort så meget for Tyskland som dr. Frank Buchman.»

Men det er brukt ikke mindre sterke ord fra en annen side. En amerikansk offiser, som har den oppgave å lede arbeidet med Tysklands omskolering, sa etter at dr. Buchman og hans lag hadde vært i Frankfurt: «Dere har i tre dager gjort mer for å skape demokrati i Tyskland enn jeg i tre år. For dere har levd demokrati.»

Gestapo-rapporten

I.

Klar og bestemt *opposisjon* kommer fra to sider. Og et par trekk bør nevnes.

Utenfor teatret hvor «Den gode vei» oppføres, er det anbrakt en rekke bilder, fotografier av scener fra revyen og av tyske statsmenn i Caux samt en del overskrifter i form av slagord. I de diskuterende grupper som samler seg her, vil en snart merke at der er noen som har et klart forhåndsstandpunkt.

Ordene kan falle slik:

«For noen år siden opplevde vi Sambandsstatenes militære invasjon i Tyskland. Senere er vi blitt offer for deres økonomiske — kapitalistiske — invasjon. Forstår dere ikke at dette er deres åndelige invasjon i Tyskland?

Spør dere selv: Hvor kommer pengene fra? Hvem finansierer Moralsk Opprustnings kampanje?»

Det siste spørsmål hører ikke til dem som det er vanskelig å besvare. De britiske og amerikanske myndigheter har ikke bare vist velvilje i ord og opptreden, de har gitt direkte økonomisk støtte til kampanjen i Tyskland. Men det samme har de tyske regjeringer gjort, alle økonomiske vanskeligheter til tross. Og det samme har mange unevnte tyskere gjort — tross den ofte skrikende nød de lever i.

II.

Men det klagemål, at MRA er den amerikanske imperialisme i listig forkledning, har ikke kommunistene monopol på. Det var også nazistenes verste anklagepunkt.

I 1945, da tyskerne dro seg ut av Frankrike, ble der i et tysk stabskontor funnet en bok av et ganske eien-dommelig innhold. På titelbladet står *Die Oxfordgruppenbewegung* og årstallet 1942, dessuten en viktig opplysning: *Gedruckt im Reichssicherheitshauptamt*, og (øverst på siden): *Nur für den Dienstgebrauch*. Det er en konfidensiell rettledning for det tredje rikets tjenestemenn om den riktige oppfatning av Oxfordgruppebevegelsen og Moralsk Opprustning.

Boken spilte en viss rolle i Underhusets debatt om Moralsk Opprustning for et par år siden, og det ble dengang antydnet at den kunne være et falskneri. Men det er helt umulig. En av de høyere tyske funksjonærer som i okkupasjonstiden virket i Oslo og som nå befinner seg i et norsk fengsel, har overfor meg be-kreftet at boken er ekte nok: han hadde selv fått et eksemplar tilsendt fra Berlin.

Det er ikke grunn til å referere innholdet i enkelt-heter (et ganske utførlig referat har jeg gitt i «Kirke og Kulturs» novemberhefte, 1946). Forfatteren angri-per gruppebevegelsen på det voldsomste: den er rase-fiendtlig og statsfiendtlig, den forener alle raser og folk og farger, den vil at alle folk skal forbrødres! Men først og fremst angripes den appell om Moralsk Opp-rustning som utgikk i 1938. Denne appell «ble opp-takten til en stort anlagt demokratisk propaganda» mot

Tyskland. Moralsk Opprustning er «et bollverk for den demokratiske tradisjon».

«Hvis en gjør seg klart hvem som er hovedpropa-gandistene for Buchmans parole om Moralsk Opprust-ning, i England, Amerika og andre steder, vil det bli tydelig hvem som er den politiske ekvivalent til den Buchman'ske Oxfordbevegelse: de jødisk-vesterland-ske demokratier . . . Under parolen Moralsk Opprust-ning er den blitt en våpendrager for det amerikansk-engelske demokrati . . . Den preker revolusjon mot den folkelige stat og er så vel i sin hensikt og metode som i sine arbeidsmål likefrem blitt dens kristelig-religiøs maskerte motstander».

Og Gestapo-rapportens klagemål mot Moralsk Opprustning lever fremdeles i Tyskland. En treffer mennesker hvis opposisjon mot MRA's idéer nettopp beror på at MRA ikke uten videre lar seg bruke til å tjene Tysklands materielle gjenreisning, men bare vil gjenreise Tyskland gjennom en dyptgående åndelig og moralsk forandring.

III.

Det er tre store hindringer som enhver åndelig ap-pell møter hos den vanlige tysker.

Hans Schneider synes han er ganske uskyldig i nazistytets forbrytelser. Han har jo aldri interessert seg for politikk. Likevel har han bittært fått bøte for nazitidens synder — i form av sult og ødelagte boliger.

Hans Schneider har lett for å bli full av selvmedlidenhet.

Han er fremdeles — ofte — opportunist. Han hadde jo, mer eller mindre uvillig, gått med Hitler. Og det tok en ende med forferdelse. Nå har han ikke lyst på å engasjere seg i noen ting. Tenk om f. eks. kommunistene til sist går av med seiren!

Endelig er han full av angst for hva fremtiden kan bringe, og dermed følger håpløshet og tiltaksløshet. (Da jeg kom hjem fra Tyskland, lå der på mitt bord et brev fra en tysk kollega: «Ta meg det ikke ille opp at jeg sender Dem et manuskript. Jeg ber ikke om å få det trykt, men vil De bare oppbevare det? Krigen henger jo i en tråd.»)

Den som vil ha tyskere i tale idag og vinne dem for langsiktige planer, han har mange vanskeligheter å kjempe med.

Når Moralsk Opprustning ikke desto mindre har møtt en veldig åpenhet, er det dels fordi mange mennesker, unge og gamle, har et dypt behov etter å «begynne på nytt». Og en annen ting, som vi allerede har berørt: mange av de beste menn blant de ledende vet av erfaring noe som mange demokrater ikke vet og ikke forstår: uten en idé kan intet folk leve.

Håp mellom ruiner

I.

Kveld etter kveld har jeg sett «Den gode vei» — med usvekket interesse. Og stadig gjentar det samme seg etter forestillingen: folk gir seg til teatret, unge og gamle, de vil vite mer. Mange slags mennesker kan en her komme til å tale med, av alle aldre og klasser. Mange underlige og forferdelige skjebner . . .

En eldre dame kom bort til meg etter en forestilling. Hun hadde vært i konsentrasjonsleir i årevis, og var preget av det. «Dette er riktig alt sammen. Det er skjønt, vidunderlig. Men tro meg — jeg er tysker selv: tyskerne kan ikke forandres. De er håpløse — de kan ikke forandres».

Jeg innvender at alle folk må ledes. Og kan ledes, også i riktig retning. «Det er mulig De har rett», sier hun.

At der kan skje en forandring også med tyskere, er utvilsomt. Peter Petersen kan fortelle sin historie:

«Jeg fant at nazismen var en stor idé, hvis den ble båret frem av de riktige mennesker. Og jeg mente det ville ha vært karaktersvakhet hos meg om jeg forandret mening etter krigen. Jeg ble satt i fengsel av de allierte myndigheter fordi jeg sa jeg trodde at Hitler ville komme tilbake om hundre år. Jeg følte

at englendernes idé, slik som jeg så dem leve den, var svakere enn min. Men så møtte jeg Moralsk Opprustning i Tyskland og fant svaret: en fullstendig overgivelse til Gud, dypere enn den overgivelse Hitler krevde. Min oppgave er å hjelpe den tidligere naziungdom til å finne denne ideologi.»

Jeg blir en kveld sittende og snakke med en gutt først i 20-årene. Han har vært mange år i Hitler-Jugend, dernest i krigen alle de fem årene. Han er ferdig med sine idealer fra den tid, han tror ikke på nazismen lenger. Men han kan ikke hjelpe for at krigen den dag idag er den store opplevelse i livet, og at Hitler-Jugend til en viss grad ga ham det fellesskap som et ungt menneske har behov for og som ikke noen har kunnet gi ham etter krigen. Dette er faktiske ting som det ikke nytter å nekte.

Jeg blir snart klar over at her er tanker og teorier om demokratiets fortreffelighet ganske malplasert. Det er ikke slikt som virker på ham. Det han trenger å se, er et fellesskap som er sterkere og varmere enn det som Hitler-Jugend og våpenbrorskapet kunne gi. Han trenger ikke først en riktigere politisk tanke, men et rikere menneskelig miljø. Hans spørsmål går hele tiden i denne ene retning. Derfor har de hundre unge mennesker i «Den gode vei» åpnet en helt ny verden for ham, kalt på ubrukte sider i hans vesen. Han har i et glimt sett det som tysk ungdom mer enn noe annet trenger — håp.

II.

Et håp er noe nytt for Tysklands ungdom idag.

Jeg var på et ungdomsmøte i Wuppertal: 1 200 unge mennesker hadde med sine underskrifter invitert dr. Buchman og hans lag til byen. Tre tusen unge mennesker lyttet i åndeløs stillhet i 2 ½ time. Men det var ikke slutt med det. I den gråkalde oktoberdagen sto de utover gaten i flokker rundt de ungdommelige talerne for å få vite mer: Hvordan skal vi selv ta fatt, hjemme og på skolen? Vi har intet å tape — og alt å vinne.

Wuppertal er for resten en historie for seg.

Denne byen, det gamle Elberfeld-Barmen, var en av de hardest rammede byer i denne del av Tyskland, myndighetene regnet med at opprydningen ville ta årtier. Det var ingen fornøyelse å være borgermester i Wuppertal. I denne byen kom en mann for en tid siden inn på gjenreisningskontoret. Han kom i et uvanlig ærende, han kom ikke for å beklage seg eller for å be om hjelp, tvert imot stilte han til myndighetenes disposisjon seg selv og en stor gruppe unge menn som ville rydde opp i ruinhaugene i sin fritid, uten betaling.

Tilbudet ble mottatt, og arbeidslaget gikk i gang. Og snart var det som selve ånden i denne byen begynte å bli annerledes. Der meldte seg nye arbeidsvillige. På en fabrikk begynte folk plutselig å levere tilbake stjålne saker, tyveri var nemlig blitt en farsott på grunn av fattigdommen og de snaue rasjonene. I industrielle bedrifter ble der skapt en ny vilje til forsoning og samarbeide. En gammel fagforeningsleder sa: «Vi er blitt kvitt mistenksomheten i denne bedriften; jeg hadde aldri forestilt meg at det i løpet av tre

uker kunne skje noe så revolusjonerende». I sterke ord kunne overborgemesteren tale om det nye som var startet i Wuppertal.

Bakgrunnen for det hele var at en mann, han som var kommet opp på gjenreisningskontoret, hadde vært i Caux og derifra tatt med seg en ny ånd.

III.

Det er ikke vanskelig å se at der i de siste måneder, etter valutareformen, er kommet nytt liv i Tyskland. Det faktiske forhold er vel at landet er i en begynnende oppgang økonomisk. Og samtidig er folket på leting etter en samlende idé. Intet folk kan leve uten en idé, aller minst det tyske: Tyskeren søker alltid religion, sa en av Tysklands store tenkere. Det sørgelige er at tyskerne så ofte bare har funnet religionssurrogater. Men hva en samlende idé, om enn av den mest djevelske art, kan utrette i Tyskland, hva dette folk kan prestere av innsats i løpet av få år, det har vi da sannelig erfaring for.

Tyskland kommer til å finne en idé. Men hvilken idé skal det bli?

Jeg har talt med en lang rekke av tyske statsmenn og journalister som har sagt: det er idag MRA og bare MRA som er i stand til å gi Tyskland en samlende demokratisk ideologi. For å sitere minister Stein fra Hessen: «Tyskland trenger denne nye ånd som grunnlag for sitt demokrati. I Moralsk Opprustning ligger Tysklands siste sjanse.»

Da MRA's 10-års jubileum ble feiret i Kalifornia i sommer, sendte 8 vesttyske ministerpresidenter følgende uttalelse:

«Moralsk Opprustnings ideologi er et uunnværlig grunnlag for Europas og verdens gjenreisning og fred.»

Arbeidet er i gang. Det er begynt — og det kommer til å fortsette, med hjelp utenfra og med tyskerne egne krefter. «MRA er det alle taler om idag.» Men hele den demokratiske verden må stå bak dette arbeidet. Ellers svikter vi en enestående historisk sjanse. Det lyder til enhver sann demokrat: *Are you there?*

I.

En forhenværende tysk diplomat, en av dem som sto bak attentatet mot Hitler 20. juli 1944, uttalte for en tid siden:

«Mange av oss tyskere, som var antinazister, har gjort den feil at vi har lagt all skylden for det som hendte i Tyskland, over på nazistene. Vi andre hadde også ansvar. Vi manglet en positiv ideologi. Og dette bidro til at Hitler kom til makten.»

Når det tyske folk i 1933 la sin skjebne i hendene på en samling forbrytere, hadde det en lang forhistorie og der var mange medskyldige. Kan kirken fri seg for skyld? Den hadde vel ikke stort å stille opp — med sin vikende teologiske liberalisme, sin nederlagsbetonte «blosse Innerlichkeit» og sin unnfalleshhet overfor staten? Hadde det tyske borgerskap noe det skulle ha sagt? Dette borgerskap, som i sin tid hadde stått Bismarck imot, falt jo lydlig tilfote så snart det viste seg at hans voldspolitikk hadde hell med seg.

Det er mange medskyldige. Men den viktigste årsak var denne: nazistene hadde sin ideologi, de hadde planen og lidenskapen, «demokratene» hadde ingen av delene. Weimar-demokratiet var ikke blitt en levende

og forpliktende realitet for tyskeren. Fra en reise i Tyskland noen uker før den nazistiske maktovertagelse har jeg også selv et beklemmende inntrykk av et demokrati i avmakt.

Det som hendte i 1933, må ikke gjenta seg. Men enhver som våger å tenke realistisk, vet at det kan gjenta seg og det vil gjenta seg i en eller annen form hvis ikke demokratiet får en ganske annen forankring i menneskenes sinn. Når så mange av de beste tyskere idag ser at MRA betyr en historisk nødvendighet for deres land, er det nettopp fordi de skjønner at MRA vil forankre demokratiet i den enkelte borgers livsførsel, demokratiet skal ikke bare være en behagelig statsform, men en forpliktende livsform. Hver enkelt borger skal vite at han med hele sitt liv, i hjemmet og på arbeidsplassen, styrker eller undergraver demokratiet. «Slik som jeg er, slik er mitt folk.» Unge mennesker skal vite at de, hver på sitt sted, likegyldig hvor de står i samfunnet, kan være med på å reise et sterkt demokrati og en bedre verden. Der skal appelleres til deres hele personlighet, til deres virkestrang og eventyrlyst og fantasi.

II.

Det er dette vi «demokrater» slett ikke har fått til.

På veien hjemover, på jernbanen gjennom Tyskland, hadde jeg følge med et par tyske piker, gymnasiaster, som hadde vært hos snille mennesker i et fremmed land for å spise litt bedre — det kunne nok trenge — og bli utsatt for en gunstig påvirkning i demokratisk

retning. De hadde med seg et rikt utvalg av lesestoff, filmrevyer og kulørte hefter, drømmende satt de midt oppe i all denne uvirkelige herlighet, det gjaldt likesom å holde fast på romantikken nå da en nærmet seg prosaen og gråværet hjemme.

Ville et norsk gjennomsnittshjem ha kunnet gi dem en sunnere demokratisk tankegang? måtte jeg naturlig spørre.

Sannsynligvis hadde disse pikene for noen år siden vært begeistret for Hitlertidens helter. Jeg er redd for at deres utenlandsopphold ikke hadde betydd noen særlig effektiv vaksine mot ny førerdyrkelse.

III.

Tyskerne har sin styrke og sin svakhet i evnen og tendensen til å organisere. På et presse møte spurte en velmenende journalist etter MRA's organisasjon, for uten organisasjon kunne det vel ikke gå? Han fikk med ettertrykk vite at MRA hverken er eller har eller vil ha noen organisasjon, at der hverken fins kontingent eller medlemslister, at en hverken kan melde seg ut eller inn, at det kort og godt er tale om en livsform, en livskvalitet . . .

En annen journalist sa da: La nå engang oss tyskere i dette tilfelle avholde oss fra å ødelegge en god ting med vår usalige hang til å organisere!

Han visste av erfaring, og alle tyskere skulle vel vite det, at organisasjon og system i og for seg ikke gir noen garanti. Det spørs i Tyskland, som over-

alt, etter mennesker med den rette kvalitet. Og når jeg etter disse ukene har mer håp enn før for Tyskland, er det fordi jeg har truffet mennesker som har en ny kvalitet, fornyede tyske mennesker, friske mennesker midt i et sykt folk. Det internasjonale koret pleide å synge, til sist, en enkelt sang på tysk, hvor det heter:

Ut av elendigheten
vokser nye hjerter, nye mennesker —
alt kan bli annerledes.

Kar, vi for alvor tro at der fins noen *annen* vei?

Fornøyelse vil si en moralsk fornyelse av de enkle begreper og verdier: sannhet, rett, kjærlighet, moralsk renhet. Det vil si gjenfødelse av respekten for moralske absolutter, for *det hellige*, et begrep som ingen har tolket skarpsindigere enn en tysk forsker (Rudolf Otto). Men respekten for det hellige må forankres i ærbødigheten for Den Hellige. Uten det blir våre «hellige» verdier (rett, frihet, sannhet osv.) bare papirpenger som der ikke fins dekning for. Og overlatt til seg selv, uten en tros livgivende inspirasjon, er «moralen» en inntørket olding.

IV.

Vi er forlengst over i en «ny tid». Det gamle er forbi. I augustdagene 1914, da den store krig begynte, sa en engelsk statsmann: «Nu slukkes lysene utover

Europa, og de vil ikke tennes igjen i vår tid.» Riktigere er det vel å si at de gamle lys er slukket en gang for alle, de kommer aldri til å tennes igjen. Den nye tid krever nye lys. Og om der i det hele skal tennes lys igjen over Europa, det beror på om der er mange nok mennesker som vil gå — og lede sine folk inn på — «den gode vei».

V.

Sluttsenen i «Den gode vei» vil neppe noen kunne glemme hvis han en gang har sett den. Mr. Anyman, hovedpersonen i dette mysteriespill, er blitt utsatt for alle de prøvelser som syv djevler kan utsette et menneske for: Det er for sent! lyder det til ham. Du er for svak! Hva kan et menneske utrette *alene*! Men i det øyeblikk han har besluttet seg til å gå den gode vei, er han ikke mer alene, han er omgitt av en flokk unge mennesker som strømmer inn fra alle kanter og fyller scenen med sine fargerike drakter og hele salen med sin sang, overskyllende forsamlingen med ungdommelig tro og uimotståelig begeistring.

